

*Дерев'янка Д. В., здобувач навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України, Харків*

*Derevyanko D. V., researcher of Training Research and Production Center
of the National University of Civil Defence of Ukraine*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ: ОГЛЯД ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

STATE REGULATION OF STUDENTS ACADEMIC MOBILITY: OVERVIEW OF BASIC CONCEPTS

Стаття присвячена аналізу основних понять державного регулювання академічної мобільності студентів. Описуються ключові характеристики і форми міжнародного студентського обміну, експорту освітніх послуг. При аналізі програм міжнародного студентського обміну акцентується роль двосторонніх і багатосторонніх угод між вищими навчальними закладами і державами. Міжнародна академічна мобільність визначається як фізичне або віртуальне переміщення студентів в зарубіжну освітню організацію. Підкреслюється, що в понятті експорту освітніх послуг закріплена ідея нарощування економічних показників міжнародної діяльності ВНЗ. Впровадження нових методів студентських обмінів та підтримання індивідуальної мобільності з боку держави створює новітній підхід у сприянні економічного зросту країни, політичній та соціальній стабільності громадян.

Ключові слова: академічна мобільність студентів, вища освіта, державне регулювання академічної активності, інтеграція, інтернаціоналізація, механізми державного регулювання.

The article analyzes the basic concepts of state regulation of academic mobility of students. The key characteristics and forms of international student exchange, export of educational services shall be described. The role of bilateral and multilateral agreements between higher education establishments and states shall be emphasized in the analysis of international student exchange programs. International academic mobility is the physical or virtual transfer of students to a foreign educational organization. It shall be emphasized that the concept of export of educational services enshrines the idea of increasing the economic performance of international activities of higher education establishments. The introduction of new methods of student exchanges and the maintenance of individual mobility by the state create a new approach to promoting economic growth, political and social stability of citizens.

Keywords: academic mobility of students, higher education, state regulation of academic activity, integration, internationalization, mechanisms of state regulation.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси, що відбуваються у світовій спільноті в усіх сферах людської діяльності, торкнулися і системи вищої освіти. Нині формується єдиний світовий освітній простір, що виражається, передусім в координації освітніх стандартів, учбових планів, підходів до підготовки у вищих навчальних закладах різних країн. У сучасних умовах інтеграція української освіти в європейський освітній простір стає реальністю, чинником інтернаціоналізації вищої освіти. Розвиток академічної мобільності студентів в сучасних умовах виступає як стратегічна мета не лише на рівні ВНЗ, але і в масштабах усієї країни. Для українського студента участь в програмах мобільності виступає як мотивація вивчення іноземних мов, поповнення культурного і професійного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням аспектів академічної мобільності в Україні займалися такі вітчизняні вчені: Т. Боголіб, Є. Іванченко, Н. Волкова, А. Ржевська, М. Яйценко та інші. Дослідження сутності процесу академічної мобільності стало предметом вивчення широкого поля зарубіжних науковців, а саме: Б. Вехтер, С. Гарбен, У. Тайхлер, Л. Пурсер, Ч. Шеллео.

Метою статті є спроба дослідити сучасний стан академічної мобільності студентів в Україні та окреслити коло проблем, які пов'язані з цим складним процесом.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний ринок освітніх послуг сьогодні є однією з найінтенсивніше зростаючих статей експорту. За даними ЮНЕСКО нині у світі налічується більше 5 млн іноземних студентів, а до 2025 р. очікується ріст їх чисельності до 8 млн. За даними ЮНЕСКО з 2010 р. кількість студентів, що навчаються у вищих учбових закладах, зросла на 65%, а число іноземних студентів у світі збільшилося на 80%.

За даними ОЕСР в 2015 р. у світі найбільше іноземних студентів навчалось в США - 18%, у Великобританії - 10%, Австралії - 7%, в Німеччині і Франції - по 7%, в Канаді - 5%, в Росії - 4%, в Іспанії - 2%. Фінансові показники міжнародного ринку освіти нині оцінюються в 150- 155 млрд доларів США в рік. Університети США - країни-лідера в області експорту освітніх послуг в середньому отримують дохід від навчання іноземних студентів в 15 разів більше, ніж витрачають на його організацію [4].

Міжнародний ринок вищої освіти є сукупністю стосунків між студентами і університетами різних країн у сфері обміну науковими знаннями, навичками, методами і способами отримання.

Проте для ефективного державного регулювання освітою необхідно провести теоретичний аналіз основних понять : міжнародного студентського обміну, міжнародної академічної мобільності, експорту освітніх послуг.

Найбільш сталою і традиційною формою реалізації міжнародної освітньої діяльності є міжнародний студентський обмін. Такі програми функціонують з часів

СРСР і є особливого роду проекти, в основі яких лежить домовленість між державами про співпрацю на основі відвідування об'єктом однієї країни.

У основі міжнародного студентського обміну лежать, як правило, двосторонні або багатосторонні партнерські домовленості між ВНЗ, містами-побратимами або державами, а також діяльність неурядових організацій (Еразмус) або приватних організацій (Experiment in International Living). Варіанти реалізації програм міжнародного студентського обміну варіюються від короткострокових (1-2 тижні) взаємних ознайомлювальних візитів студентських делегацій до навчання або стажування іноземних студентів впродовж одного або двох учбових семестрів. За цей час учасники обмінів дістають можливість ознайомитися з культурою, побутом, освітніми і виробничими досягненнями приймаючої сторони, встановити особисті зв'язки із зарубіжними однолітками і викладачами. Студенти по обміну можуть проживати в кампусах або в приймаючих сім'ях, що сприяє повному зануренню як в іншомовне середовище, так і в зарубіжну систему освіти [5].

Серед програм міжнародного студентського обміну виділяють програми мовної практики, програми цільового обміну і програми проектного обміну. Програми мовної практики мають на меті вивчення іноземної мови шляхом занурення в іншомовне середовище. Підсумком таких програм є отримання сертифікату або диплому про успішну здачу іспиту на підтвердження рівня володіння іноземною мовою (наприклад, IELTS, TOEFEL і так далі). Традиційно популярними напрямками мовного обміну залишаються країни Північної Америки (США, Канада), Азії (Китай, Південна Корея, Японія), держави Європейського союзу (Німеччина, Франція, Італія).

Перевагами мовних програм є:

- зрозуміла структура програм - ще на етапі відбору відомий розклад занять і їх зміст;
- ясна мета - це, як правило, сертифікат або диплом, що підтверджує рівень володіння іноземною мовою;
- висока доступність - в програмах мовного обміну можуть взяти участь не лише студенти, але і молоді фахівці, які вже отримали вищу освіту;
- можливість вивчати побут, культуру, звичаї, заводити професійні зв'язки і неформальні контакти з громадянами приймаючої держави.

Проте мовні програми мають ряд недоліків : вони короткострокові (від 3 до 12 місяців), вимагають значних фінансових витрат на «побутові потреби», при цьому, як правило, умови обміну не дозволяють працювати на офіційній основі, а також не дозволяють не лише залишитися на території приймаючої країни після закінчення навчання, але зобов'язують повернутися на батьківщину.

Програма по цільовому обміну студентами полягає в тому, що студент дістає можливість відвідувати заняття іноземного ВНЗ, з яким у вітчизняного ВНЗ укладена угода, або отримує запрошення на стажування в конкретний зарубіжний університет. Звичайно це тривалі програми, розраховані на один або два семестри, що характеризуються тим, що дисципліни, вивчені студентом за час цільового

обміну, а також оцінки, отримані за кордоном у ВНЗ-партнерів, заносяться в залікову книжку після повернення на батьківщину. Проте деякі програми цільового обміну розраховані на літній період студентських канікул, під час яких студент працює в іншій країні по відповідному дозволу, наданому згідно з правилами цих програм. Наприклад, програма «Work and Travel USA», що триває п'ять місяців, відводить чотири місяці на роботу і один - на подорожі по країні.

Перевагами програм цільового обміну є визначеність, стабільність, доступ до інтелектуальних, бібліотечних, лабораторних, технічних ресурсів приймаючого ВНЗ, розширення соціальних і культурних зв'язків, а також можливість отримати переваги для подальшого навчання і занять науковою діяльністю за кордоном. У результаті цільові програми по обміну студентами задають широкі можливості для особистого, професійного і культурного розвитку учасників.

Цілями проектного обміну можуть бути проведення дослідження, участь в конференції, отримання практичного досвіду, розробка або реалізація власного або спільного проекту (наукового стартапа, некомерційній організації). Терміни і заходи таких програм строго обмовляються і тісно пов'язані з цілями і особливостями проекту, що реалізовується. Як правило, після закінчення такого обміну студент представляє звітний документ - публікацію, аналітичний дослідницький звіт, патент, сертифікат. У глобальному сенсі програми проектних студентських обмінів спрямовані на посилення академічних зв'язків, створення наукових і громадських колаборацій, накопичення досвіду спільних досліджень і реалізації некомерційних проектів.

Програми міжнародного студентського обміну мають, як правило, істотну державну підтримку з боку міністерств закордонних справ, освіти і культури, оскільки розглядаються як форма громадської дипломатії і «м'якої сили». На рівні держав існує думка, що завдяки програмам міжнародного студентського обміну не лише розвиваються культурні і економічні зв'язки між країнами світу, але і істотно підвищується якість освіти [2].

Країни Євросоюзу беруть участь в програмі «Еразмус», у рамках якої лідерами по залученню іноземних студентів є Німеччина, Іспанія і Франція. Фінансування участі в цій програмі здійснюється Євросоюзом і ВНЗ, з якого прибув студент. У Німеччині успішно функціонує також Германська служба академічних обмінів (DAAD), що має велику кількість іноземних представництв. Перевагами програм DAAD є істотна організаційна і фінансова підтримка, яку можуть отримати як студенти і аспіранти, так і викладачі зарубіжних ВНЗ.

Міжнародна європейська організація студентів AIESEC, що об'єднує тисячі ВНЗ по всьому світу, займається пошуком програм зарубіжних стажувань. Багато провідних українських університетів є партнерами цієї організації.

У США діє програма Global UGRAD, що надає учасникам міжнародних студентських обмінів можливість навчання, стажувань, проектної діяльності в університетах США. Як було вказано, міжнародні студентські обміни можуть проводитися не лише з освітніми, але і з культурними, ознайомлювальними,

туристичними цілями. Саме ця особливість відрізняє міжнародні студентські обміни від міжнародної академічної мобільності.

Міжнародна академічна мобільність студентів визначається як віртуальне або фізичне переміщення студентів з ознайомлювальними, освітніми, дослідницькими і практичними цілями в зарубіжну освітню організацію на певний термін. Міжнародна мобільність студентів вважається найбільш поширеною формою реалізації загальносвітової тенденції інтернаціоналізації вищої освіти, і основна мета її полягає в отриманні освітніх послуг за кордоном. Крім того, завдяки міжнародній академічній мобільності розвиваються міжнародна інтеграція і інноваційна діяльність університетів, а студенти дістають можливість для ефективного здійснення свого права на вільне пересування.

Економічний механізм державного регулювання академічної мобільності спрямований на забезпечення фінансової доступності навчання за кордоном та забезпечення мотивації і стимулювання повернення молодих фахівців в Україну [1]. У офіційних документах Болонського процесу чітко позначений обов'язковий критерій міжнародної академічної мобільності - це навчання в зарубіжному ВНЗ. Важливо відмітити, що останнім часом все частіше при аналізі міжнародної мобільності студентів акцент робиться не на фізичному переміщенні, а на віртуальній участі студента в освітньому процесі зарубіжного ВНЗ. І надалі, з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій віртуалізація академічної мобільності стане розглядатися в якості пріоритетного напрямку в міжнародній освіті.

Академічну мобільність студентів підрозділяють на короткострокову (горизонтальну), таку, що триває 1-3 місяці, з подальшим поверненням в рідний ВНЗ і перезаліком вивчених дисциплін (кредитів), і довгострокову (вертикальну), при якій студент навчається в зарубіжному ВНЗ по повному циклу одного або декількох рівнів освіти і отримує у результаті зарубіжний вчений ступінь або диплом.

Також відзначається можливість як інституціонального, організованого характеру академічної мобільності із залученням міжнародних організацій або угод (наприклад, міжнародний студентський обмін на основі двосторонніх угод між університетами), так і самостійних ініціативних рішень конкретних студентів отримати або продовжити свою освіту за кордоном [3].

Таким чином, поняття міжнародної академічної мобільності включає міжнародні обміни, але не обмежується ними. Окрім програм студентських обмінів, поширеними формами академічної мобільності є також навчально-ознайомчі програми, стажування, практики, спільні освітні програми у вигляді акредитації і валідації, франчайзингу, програм подвійних і множинних дипломів.

Спільні освітні програми високо оцінюються організаторами і учасниками міжнародної академічної мобільності, оскільки дозволяють пройти навчання і отримати диплом, що свідчить про високий рівень і якість отриманої освіти. Спільні освітні програми неоднорідні. Найчастіше зустрічаються програми подвійних і

множинних дипломів, після закінчення яких студенти проходять навчання впродовж одного або більше за семестр по черзі в різних ВНЗ, а випускники отримують дипломи двох або декількох університетів, що беруть участь в реалізації цієї програми. Програми подвійних дипломів діють по всьому світу. Іншими варіантами спільних освітніх програм є акредитація і валідація дипломів ВНЗ-партнерів провідним університетом, що підтверджує таким чином якість освіти ВНЗ-партнерів і їх право видавати дипломи провідного ВНЗ. Як видно з визначення, при реалізації таких програм взаємовідношення між організаціями, що беруть участь в них, не завжди рівноправні - є провідні ВНЗ і ВНЗ, що є їх партнерами, акредитовані провідними ВНЗ. Ще вимогливішою формою освітньої співпраці є франчайзинг, при якому провідний ВНЗ залишає за собою право контролю за якістю освіти і його найважливішими процедурами (іспити, захист випускних робіт).

Міжнародна академічна мобільність студентів в умовах глобалізації і інтернаціоналізації освіти набуває величезну роль. Як національний, так і світовий ринки освіти зацікавлені в її розвитку, оскільки від її успішної реалізації залежить успіх інноваційної наукової і освітньої діяльності ВНЗ. Розвиток ринку освітніх послуг, вихід на міжнародний рівень, залучення іноземних студентів, розвиток міжнародного освітнього партнерства стає однією з найважливіших тенденцій модернізації української системи освіти. Нарощування експорту освітніх послуг опинилося у фокусі уваги держави.

Щодо організаційного механізму державного регулювання академічної мобільності, вважається за доцільне в першу чергу забезпечити державне регулювання завдяки інструментам інфраструктурного забезпечення. Тобто для того, щоб країна була привабливою для іноземних студентів і викладачів, важливо, щоб були створені належні умови для навчання або викладання і проживання. Бажаним є і виявлення можливостей надання іноземним студентам, котрі навчаються в рамках програм мобільності, тих самих пільгових тарифів, які мають українські студенти, а також видалення правових та адміністративних перепон для активізації міжнародної академічної мобільності [1].

Зусилля держави спрямовані на розвиток експортного потенціалу ВНЗ України, на підвищення привабливості української освіти для громадян інших держав, забезпечення іноземним студентам комфортних умов повсякденного життя в період їх навчання, а також підвищення впізнанності і статусу української освіти, формування всесвітньо відомого бренду. Як очікується, досягнення перерахованих цілей дозволить зробити експорт освітніх послуг економічно вигідним завдяки істотному збільшенню об'ємів виручки від експорту освітніх послуг [4].

Термін «експорт освітніх послуг» означає як академічну мобільність студентів, що здобувають освіту за межами країни свого громадянства, відкриття зарубіжних філій навчальних закладів, так і трансгранична освіта, при якій той, що навчається здобуває освіту в зарубіжній освітній організації, але при цьому

знаходиться у своїй власній країні, користуючись передовими інформаційно-комунікаційними технологіями.

При реалізації програм, спрямованих на розвиток експортного потенціалу ВНЗ, у фокусі уваги держави опиняється зовнішньоекономічна діяльність цих освітніх організацій. Саме на активізацію цієї діяльності спрямовано забезпечення умов для розвитку експорту освітніх послуг і просування українського утворення на світовому ринку.

У науковій літературі описані чотири способи реалізації експортних стосунків у сфері освіти: постачання через кордон, комерційну присутність, трансграничну освіту, переміщення фізичних осіб. Постачання через кордон реалізується в тих випадках, коли студент здобуває освіту в іноземному навчальному закладі, знаходячись на території іншої держави. Навчання зарубіжних студентів в українських ВНЗ - перша і найбільш традиційна форма експорту освітніх послуг.

Комерційна присутність освітньої організації за кордоном пов'язана з відкриттям філій, створенням представництв, спільних університетів. Ця форма експорту освітніх послуг також активно використовується в Україні. Переміщення фізичних осіб пов'язане з роботою самостійно зайнятих і найманих працівників у сфері освіти в іноземних ВНЗ. Стосовно експорту освіти ця форма зустрічається в тих випадках, коли українські науково-педагогічні працівники запрошуються на роботу в зарубіжні університети.

Трансгранична форма реалізації експорту освітніх послуг припускає розробку і реалізацію дистанційних онлайн-курсів і освітніх програм, при яких той, що навчається проходить навчання в іноземному навчальному закладі, залишаючись при цьому на території своєї держави. Така форма може бути організаційно забезпечена за допомогою дистанційного навчання, корпоративних і міжнародних університетів.

Висновки. Таким чином, в понятті експорту освітніх послуг закріплена ідея нарощування економічних показників міжнародної діяльності ВНЗ. У свою чергу, міжнародна академічна мобільність і міжнародний студентський обмін як окремий випадок академічної мобільності є формами організації експортної діяльності української системи освіти.

Розмежування понять міжнародного студентського обміну, міжнародної академічної мобільності і експорту освітніх послуг дозволяє побудувати концептуальну базу для розробки різних програм інтернаціоналізації вищої освіти. Визначення основних характеристик цих понять дозволить оцінити різні форми експортної освітньої діяльності, а також накреслити конкретні заходи по її нарощуванню.

Список використаних джерел:

1. Антонов А. В. Державне регулювання процесу активізації академічної мобільності // Вісник Національного університету цивільного захисту України.

Серія : Державне управління. 2015. Вип. 2. С. 50–60. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2015_2_10

2. Гуляєва Н. М. Мобільність викладачів і студентів: проблеми та орієнтири / Н. М. Гуляєва // Матеріали VI щорічної міжнародної конференції «Розбудова менеджмент-освіти в Україні» (17–19 лютого 2005 р., м. Дніпропетровськ). – К. : Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2005. – С. 76–81.

3. Грищук Ю. В. Міжнародна академічна мобільність в Україні: проблеми та перспективи / Ю. В. Грищук// . – 2014, № 2 (6). – С. 33–40.

4. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова. – К. : Таксон, 2014. – 144 с.

5. Федорова І. І., Трофименко Я. В. Академічна мобільність українських студентів сучасного освітнього простору // Вісник НТУУ“КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. 2012. № 2(35). С. 139–144

References

1. Antonov A. V. Derzhavne reguluvannya procesu aktyvizaciyi akademichnoyi mobil`nosti // Visnyk Nacziional`nogo universytetu czivil`nogo zakhystu Ukrayiny. Seriya : Derzhavne upravlinnya. 2015. Vyp. 2. S. 50–60. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2015_2_10

2. Gulyayeva N. M. Mobil`nist` vykladachiv i studentiv: problemi ta oriyentyry / N. M. Gulyayeva // Materiali VI shhorichnoyi mizhnarodnoyi konferenciyi «Rozbudova menedzhment-osvity v Ukrayini» (17–19 lyutogo 2005 r., m. Dnipropetrovs`k). – K.: Navch.-metod. czentr «Konsorcziium iz udoskonalennya menedzhment-osvity v Ukrayini», 2005. – S. 76–81.

3. Grishhuk Yu. V. Mizhnarodna akademichna mobil`nist` v Ukrayini: problemy ta perspektyvy / Yu. V. Grishhuk// . – 2014, No. 2 (6). – S. 33–40.

4. Monitoring integraciyi ukrayins`koyi systemy vyshhoyi osvity v Yevropejs`kij prostir vyshhoyi osvity ta naukovogo doslidzhennya: analit. zvit /Mizhnarod. blagod. Fond «M`zhnarod. Fond doslidzh. osvit. polityky» ; za zag. red. T. V. Finikova, O. I. Sharova. – K. : Takson, 2014. – 144 s.

5. Fedorova I. I., Trofymenko Ya. V. Akademichna mobil`nist` ukrayins`kykh studentiv suchasnogo osvith`ogo prostoru // Visnyk NTUU“KPI”. Filosofiya. Psykhologiya. Pedagogika: zbirnik naukovykh prac` . 2012. No. 2(35). S. 139–144